

Decebal NEDU

ROMA ȘI PYRRHOS I. NEGOCIERILE DE LA HERAKLEIA, 280 A. CHR.¹

Rome and Pyrrhus

I. The Negotiations of Herakleia, 280 B.C.

According to Dionysius of Halicarnassus (19.9.1-4), before the battle of Herakleia, Pyrrhus wrote to the Romans that he was disposed to judge the disputes between Rome, Tarentum and other Italiots. The consul M. Valerius Laevinus wrote back, declining the offer (Dionysius 19.10.1-5). This diplomatic approach is found in other two sources: Plutarch, *Pyrrhus* 16.3-4 says that Pyrrhus presented his offer by a herald, while Zonaras 8.3 just mentions the exchange of letters, without entering into too many details about their content. In a book published in 1894, R. Schubert denied the existence of this diplomatic contact, arguing that Dionysius had invented the letters because of his attraction to oratory and moral deeds. The German scholar's reasoning convinced many illustrative names of the ancient historians, but, from our point of view, it is valid only regarding the means by which the diplomatic contacts between the two sides set up. The denial of the letters do not imply the denial of the negotiations of Herakleia. The main objective of Pyrrhus western campaign was Sicily, where Syracuse had disappeared as an important centre of power after the death of Agathocles in 289 B.C. Under these circumstances, in order to take advantage of the anarchy on the island as soon as possible, the king had to find a solution to loosen up, even if temporarily, the relations between Rome, Tarentum and the

¹ **Abrevieri:** J. Bickerman, *Apocryphal Correspondence of Pyrrhus*, CIPh 42 (1947) 136-146 = Bickerman, *Correspondence of Pyrrhus*; N. Cross, *Epirus. A Study in Greek Constitutional Development*, Cambridge 1932 = Cross, *Epirus*; T. Frank, *Pyrrhus* (cap. 20), *CAH* VII, 1928 = Frank, *Pyrrhus*; P. Franke, *Pyrrhus* (cap. 10), *CAH* VII.2, 1989 = Franke, *Pyrrhus*; P. Garoufalias, *Pyrrhus. King of Epirus*², Londra 1969 = Garoufalias, *Pyrrhus*; W. Judeich, *König Pyrrhos' römische Politik*, *Klio*, 20 (1926) 1-18 = Judeich, *Pyrrhos*; P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris 1957 = Lévêque, *Pyrrhos*; K. Lomas, *Rome and the Western Greeks 350 BC - 200 AD. Conquest and Acculturation in Southern Italy*, London 1993 = Lomas, *Western Greeks*; Th. Mommsen, *Istoria romană* I, București 1987 = Mommsen, *IR* I; G. Nenci, *Pirro. Aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953 = Nenci, *Pirro*; idem, *Il trattato romano-cartaginese κατά την Πύρρον διάβασιν*, *Historia*, 7 (1958) 263-299 = Nenci, *Il trattato romano-cartaginese*; R. Schubert, *Geschichte des Pyrrhus*, Königsberg 1894 = Schubert, *Pyrrhus*; H. Scullard, *A History of the Roman World from 753 to 146 BC*, Londra 1951 = Scullard, *Roman World*; P. Wuilleumier, *Tarente des origines a la conquête romaine*, Paris 1939 = Wuilleumier, *Tarente*.

Italic populations of the southern parts of the peninsula. Perhaps, the minimum of the conditions forwarded by Pyrrhus to the consul Laevinus were the same as the ones his minister Kineas would negotiate several months later, after the victory of the king's troops at Herakleia.

În vara anului 280 a.Chr., după ce Tarentul a fost organizat pentru a face față unei confruntări militare de amploare², Pyrrhos a început manevrele ofensive deplasându-se în Lucania, pentru a realiza joncțiunea cu trupele aliaților săi. Roma a reacționat energic în fața amenințării, trimițând o armată principală sub comanda consulului M. Valerius Laevinus împotriva lui Pyrrhos, în timp ce Ti. Coruncanius, al doilea consul, a fost direcționat în Etruria, unde Vulcii și Volsini continuau să se afle sub arme. Un al treilea corp, sub comanda consulului din anul precedent, Q. Aemilius Barbula a ocupat poziții în Samnium pentru a nu permite samniților ralierea cu forțele epirote iar a patra diviziune a fost cantonată, ca forță de rezervă, la Roma³.

Pyrrhos a avut primele contacte cu forțele romane lângă Heraklea, unde armata lui Laevinus i-a blocat trecerea peste râul Syris. În acest context, Dionysios 19.9.1-4 înregistrează o scrisoare adresată de către regele epirot consulului roman: "Pyrrhos, regele epiroților, fiul regelui Eakides, către Publius Valerius, consul al romanilor, salutări. Ai auzit, probabil, de la alții, că am venit cu armata mea în ajutorul tarentinilor și al altor italicei, ca răspuns la solicitările lor. De asemenea, știi din ce oameni mă trag, ce lucruri am săvârșit și mărimea armatei pe care o aduc cu mine, ca și performanțele sale în război. Convinși fiind că apreciezi fiecare dintre acești factori fără a aștepta să înveți din fapte și experiență valoarea noastră în bătălie, fără a face apel la arme și procedând la discuții, te sfătuiesc să lași în seama mea rezolvarea diferendelor voastre cu tarentinii, lucanienii și samniții, pentru că voi arbitra în spiritul justiției și îi voi determina pe prietenii mei să repare toate daunele pe care vi le-au pricinuit. Voi romanii ați face bine, de asemenea, să garantați că veți accepta toate deciziile mele ca valide, pentru orice acuzație adusă împotriva voastră. Dacă veți face acest lucru, promit să mențin pacea și să fiu prietenul vostru și să vă ajut energic în orice război mă veți solicita; dacă nu veți proceda astfel, nu vă voi permite să pustiiți teritoriul aliaților mei, să jefuiți orașele grecești și să vindeți oameni liberi în sclavie și să vă combate

² Plutarch, *Pyrrhos* 16, Appian, *Samn.* 8, Zonaras 8.2, Frontinus 4.1.3; Pyrrhos a închis promenadele, a interzis mesele comune și reprezentațiile de teatru, a instalat o garnizoană pe citadela orașului și a decretat recrutarea tuturor celor capabili să poarte arme; cf. Mommsen, *IR I*, 231; Wuilleumier, *Tarente* 110; Lévêque, *Pyrrhos* 300-303; Garoufalas, *Pyrrhus* 68; Lomas, *Western Greeks* 53; Franke, *Pyrrhus* 466.

³ Mommsen, *IR I*, 232; Lévêque, *Pyrrhos* 310-311; Garoufalas, *Pyrrhus* 69; Lomas, *Western Greeks* 53; Franke, *Pyrrhus* 467; Scullard, *Roman World* 120.

prin forța armelor pentru a vă opri să prădați toată Italia și să tratați toți oamenii cu aroganță, de parcă ar fi sclavi. Voi aștepta răspunsul tău timp de 10 zile. Mai mult nu pot aștepta".

Răspunsul consulului Laevinus a venit tot în scris, respingând categoric propunerile adversarului⁴: "Publius Valerius Laevinus, general și consul al romanilor, către regele Pyrrhos, salutări. Mi se pare a fi o acțiune a unui om prudent să trimită scrisori de amenințare supușilor săi; dar, a disprețui pe aceia a căror putere încă nu a testat-o și a căror valoare încă nu a cunoscut-o, ca și cum ar fi lipsiți de importanță și nu ar conta, îmi pare a fi dovada unei atitudini nesăbuite care nu reușește să sesizeze diferența între cele arătate mai înainte. În ceea ce ne privește, obișnuim să ne pedepsim inamicii nu prin cuvinte, ci prin fapte, și nu te vom face judecător în problema acuzațiilor noastre împotriva tarentinilor, samniților sau altor dușmani, nici nu te vom accepta drept garant pentru plata vreunei despăgubiri și vom decide disputa prin propriile noastre arme și exact despăgubirile pe care le vom dori. Acum, fiind avertizat despre aceste lucruri, pregătește-te ca adversar și nu ca judecător. Cât pentru daunele pe care tu însuși ni le-ai provocat, gândește-te pe cine vei oferi drept garanți pentru plata despăgubirilor; nu te aștepta ca tarentinii sau alți inamici ai noștri să ofere doar reparații. Dar, dacă ești hotărât să porți război împotriva noastră prin toate mijloacele, să știi că ți se va întâmpla și ție ceea ce li se întâmplă celor care doresc să lupte înainte de a cerceta împotriva cui se vor angaja. Purtând aceste lucruri în minte, dacă vrei ceva care este al nostru, mai întâi lasă deoparte amenințările și renunță la aroganța regală, apoi mergi la Senat, informează și convinge pe membrii săi, cu credința că nimic din ceea ce este drept sau rezonabil nu îți va fi refuzat".

Evenimentul este conținut și în relatările lui Plutarch, *Pyrrhos* 16.3-4 și Zonaras 8.3: Plutarch menționează că Pyrrhos și-a anunțat propunerile printr-un herald, în timp ce Zonaras postulează un schimb de corespondență între consul și rege.

Momentul a suscitât atenția istoricilor cu mai bine de 100 de ani în urmă iar cercetările au conturat soluții diverse. Unele voci autorizate din istoriografie au negat tratativele anterioare bătăliei de la Heraklea, considerându-le o fabulație germinată în mintea lui Dionysios. R. Schubert, într-o lucrare editată în 1894, califică schimbul de scrisori dintre cei doi comandanți drept o invenție a istoricului din Halikarnassos, care a fost determinat să creeze cele două epistole datorită interesului său pentru retorică și pentru valorificarea morală a faptelor⁵. Punctul de vedere exprimat de

⁴ Dionysios 19.10.1-5.

⁵ Schubert, *Pyrrhus* 175sq.

cercetătorul german a fost preluat de P. Lévêque, care, aprecia, de asemenea, scrisorile drept apocrife⁶. Th. Mommsen, L. Homo și T. Frank, în capitolul dedicat lui Pyrrhos în prima ediție a sintezei *Cambridge Ancient History*, nici măcar nu amintesc tentativa de a negocia înregistrată de Dionysios, Plutarch și Zonaras⁷.

J. Bickerman însă a repus chestiunea în discuție într-un articol publicat în 1947 și a ajuns la concluzii diferite față de R. Schubert. Scrisorile menționate la Dionysios 19.9-10, în viziunea lui Bickerman, pot fi considerate reale, iar istoricul din Halikarnassos le-a cules, probabil, din lucrarea analistului C. Acilius, care a servit ca interpret Senatului în 155 a.Chr., când o delegație atheniană a vizitat Roma. Conținutul scrisorii lui Pyrrhos, completa cercetătorul britanic demonstrația, este perfect compatibil cu dreptul internațional hellen, în cadrul căruia arbitrajul unei terțe puteri era un procedeu uzual pentru a pune capăt conflictelor⁸. Ipoteza lui Bickerman a fost adoptată și împrăștiată cu noi argumente de către savantul italian G. Nenci⁹.

Anterior lui Bickerman, W. Judeich arăta că scrisorile pot fi negate, dar acest lucru nu poate invalida derularea negocierilor, deoarece arbitrajul era o chestiune normală în relațiile internaționale hellenistice, iar epirotul putea să-i prezinte pe romani, dacă respingeau oferta, în ipostaza agresorului¹⁰. P. Wuilleumier aprecia că schimbul de epistole poate fi luat în considerație, dar nu în forma propusă de Dionysios 19.9-10, căci termenii celor două scrisori elaborate de istoricul grec sunt prea naivi și prea aroganți. Înlăturând coloratura retorică adăugată de Dionysios, P. Wuilleumier credea că Pyrrhos a încercat să negocieze pentru a câștiga timp, deoarece trupele aliate ale italicilor încă nu sosiseră. Laevinus, dimpotrivă, a blocat orice tentativă de a negocia pentru a susține bătălia înainte ca epirotul să primească ajutoare¹¹. K. Lomas a combinat ipoteze formulate anterior: Pyrrhos a încercat să trateze în maniera care îi era familiară din afacerile lumii hellenistice, propunând arbitrajul, dar, în același timp, intenționa să câștige

⁶ Lévêque, *Pyrrhos* 319-321.

⁷ Mommsen, *IR* I, 231sq; L. Homo, *L'Italie primitive et les debuts de l'imperialism romain*, Paris 1925, 246sq; Frank, *Pyrrhus* 638-664.

⁸ Bickerman, *Correspondence of Pyrrhos* 136-146.

⁹ Nenci, *Pirro* 154sq; idem, *Il trattato romano-cartaginese* 294-299, plasând, în contextul relațiilor diplomatice stabilite în vara anului 280 a.Chr., între Laevinus și Pyrrhos, și tratatul romano-cartaginez înregistrat de Polybios 3.25.

¹⁰ Judeich, *Pyrrhos* 4.

¹¹ Wuilleumier, *Tarente* 113-114: "On ne saurait admettre les termes des deux lettres, plus naïve et arrogantes l'une que l'autre; mais rien n'empêche de croire qu'elles aient existé: Pyrrhos cherchait à gagner du temp, Laevinus à l'en empêcher"; cf. Garoufalas, *Pyrrhus* 70, 336 n.84.

timp pentru a putea face joncțiunea cu aliații¹². Pentru P. Franke, care a semnat capitolul dedicat regelui epirot în cea de-a doua ediție a sintezei *Cambridge Ancient History*, acesta a încercat să negocieze în speranța că va evita vărsarea inutilă de sânge, așa cum, de altfel, Pyrrhos recomanda în tratatul său de tactică și strategie. P. Valerius Laevinus a respins însă tratativele, deoarece condițiile stabilite prin arbitrajul regal nu puteau fi favorabile Romei ori pentru că spera în obținerea unei victorii¹³.

Înțelegerea corespunzătoare a tratatelor deschise de Pyrrhos la Heraklea nu se poate realiza decât într-un context mai larg, analizând planurile nutrite de epirot în campania sa occidentală. În mod direct, obiectivele campaniei vestice sunt prezentate într-un dialog purtat de Pyrrhos cu ministrul său, thessalianul Kineas, înregistrat de Plutarch. Întrebat de confidentul său unde se va opri următoarea campanie, regele i-a trasat principalele obiective: Italia, Sicilia, Africa, Macedonia și Hellada. Urma, apoi, să se bucure, în liniște, de roadele eforturilor depuse și ale victoriilor câștigate pe câmpul de bătaie¹⁴.

În mod surprinzător, R. Schubert și P. Lévêque au considerat dialogul drept verosimil, primul susținând că Plutarch l-a cules din lucrarea lui Dionysios din Halikarnassos, al doilea cercetător atribuind paternitatea paragrafului istoricului Proxenos, participant la expediția în Occident¹⁵. Se pare însă că spiritul critic al lui R. Schubert a operat doar selectiv: el a respins cele două scrisori semnate de Pyrrhos și Laevinus înainte de bătălia de la Heraklea, calificându-le drept emulații ale talentului retoric al lui Dionysios, dar acceptă un dialog cu pronunțat caracter retoric și influențe stoice¹⁶, pe care istoricul grec din Asia Mică l-ar fi preluat de la Valerius Antias¹⁷. În cazul ipotezei lui P. Lévêque, este greu de precizat unde ar fi putut Proxenos să afle detaliile acestui dialog.

De fapt, Plutarch a fost interesat mai mult de omul Pyrrhos decât de regele Pyrrhos. Înclinat să filosofeze asupra vieții zbuciumate a dinastului, el a imaginat acest dialog între Kineas, echilibrat, moderat, și rege, animat de visul unui creării unui imperiu universal. Imaginea lui Pyrrhos purtat tot mai departe, din cucerire în cucerire, a fost probabil generată în mintea lui Plutarch de sursele sale care i-au atribuit epirotului planuri vaste și agresive.

De altfel, intențiile imperialiste ale regelui apar și în alte izvoare:

¹² Lomas, *Western Greeks* 54.

¹³ Franke, *Pyrrhus* 467-468.

¹⁴ Plutarch, *Pyrrhos* 14.

¹⁵ Schubert, *Pyrrhus* 70; Lévêque, *Pyrrhos* 291 n.1.

¹⁶ Plutarch, *Pyrrhos* 14: după ce Pyrrhos și-a expus planurile, Kineas i-a sugerat inutilitatea acestor eforturi, pentru că puteau vieții în tihnă și prosperitate și fără a conduce un imperiu.

¹⁷ Schubert, *Pyrrhus* 70sq., 166.

Iustinus 18.1.1 notează că Pyrrhos a dat curs solicitării Tarentului și aliaților coloniei doriene, în toamna anului 281 a.Chr., deoarece era încântat de perspectiva cuceririi Italiei. Dionysios 19.17.2 îi atribuie, de asemenea, dorința de a ocupa Italia, în timp ce pentru Cassius Dio 9.fr.40, Pyrrhos era pur și simplu animat de visul stăpânirii lumii. Zonaras 8.2 este mai moderat, limitând planurile epirotului la cucerirea Siciliei, Sardiniei și Cartaginei.

Cei mai mulți istorici au acceptat, în linii generale, planurile atribuite, în literatura antică, regelui epirot¹⁸. În Balcani și Hellada, adversarii se dovedeau prea puternici și dorința regelui de a juca un rol de mâna întâi pe scena politică a lumii hellenistice era imposibil de realizat doar cu mijloacele oferite de regatul Epirului. În schimb, tensiunile care, treptat, antrenau populația italică și unele cetățile grecești din sudul Italiei în război cu Roma și situația anarhică dezvoltată în Sicilia după moartea lui Agathokles în 289 a.Chr. ofereau ambițiosului dinast un câmp de manevră care putea fi exploatat eficient în interes personal¹⁹. Forțele mobilizate și seria de măsuri luate în vederea pregătirii Tarentului pentru război denotă intenția lui Pyrrhos de a crea un imperiu în Occident²⁰.

Etapele expediției și detaliile planului inițial de campanie nu sunt încă pe deplin elucidate. Chiar și la nivel ipotetic, chestiunea trebuie abordată, pentru că, după părerea noastră, ea este conexasă cu runda de negocieri desfășurată înainte de ciocnirea de la Heraklea, menționată la Dionysios, Plutarch și Zonaras.

¹⁸ Mommsen, *IR I*, 228: "...Astfel, Pyrrhos s-a decis să renunțe la planurile sale macedonene și să întemeieze în occident un imperiu pentru sine și pentru națiunea hellenă"; Homo, *op. cit.* 245: "Pyrrhus avait conclu le plan d'un vast empire - Épire, Italie du Sud, Sicile, peut-être Afrique du Nord - dont le double bassin de l'Adriatique et de la mer Ionienne devait constituer à la fois l'axe et le lien. L'idée était séduisante et, pour en faire une réalité, Pyrrhus ne manquait pas de sérieux moyens"; Wuilleumier, *Tarente* 106: "déçu dans son rêve de domination balkanique, il tournait les yeux vers l'Occident; fier de ses ancêtres, il se plaisait à l'idée d'imiter Achille en menant contre la Rome d'Énée une nouvelle guerre de Troie, et il espérait remporter les mêmes succès qu'Alexandre de Macédoine dans le pays où s'était illustré Alexandre le Molosse; par-delà l'Italie, reprenant les projets d'Agathoclès, il convoitait encore la Sicile et même Carthage. L'appel des Tarentins répondait donc à ses aspirations; ils durent le faire valoir"; cf. Scullard, *Roman World* 120, Lomas, *Western Greeks* 52, Franke, *Pyrrhus* 462, Garoufalas, *Pyrrhus* 65 (dialogul între Kineas și Pyrrhos relevă intenția de a crea "a huge and monolithic power in order to govern the whole world"), Nenci, *Pirro* 121sq, Cross, *Epirus* 69-72, Lévêque, *Pyrrhos* 261sq, P. Green, *Alexander to Actium. The Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Berkley/Los Angeles 1990, 228; contra, Kienast, *RE. Pyrrhos* 130: Pyrrhos dorea un război scurt în vest, pentru a-și constitui o puternică bază pe coastele adriatice; cu resursele astfel câștigate, urma să intervină din nou în Macedonia, care rămânea obiectivul său de bază.

¹⁹ Sicilia după moartea lui Agathokles: Diodor 22.2.1-4, 22.7.1-3; cf. Franke, *Pyrrhus* 474.

²⁰ Contra, Kienast, *RE. Pyrrhos* 130: tronul Macedoniei bântuia încă ambițiile regelui.

Pe bună dreptate, N. Cross, J. Bickerman și G. Nenci au presupus că obiectivul primordial al expediției lui Pyrrhos era Sicilia și nu Grecia Magna²¹. Toate "imperiiile" hellene constituite în Occident, în secolele V-IV a.Chr., au avut drept centru de greutate partea de răsărit a Siciliei, iar orașele grecești din sudul Italiei au reprezentat doar o "provincie" a acestor structuri politico-militare. Marii tirani ai veacurilor mai sus amintite, Hieron I, Dionysios cel Bătrân și Agathokles, au transformat Syrakusa în principalul punct de polarizare a cetăților hellene din Sicilia și, atunci când li s-a oferit ocazia, nu au ezitat să anexeze domeniului constituit coloniile grecești din sudul peninsulei italice²². Niciodată însă, în existența zbuciumată a hellenilor din Occident, nu a existat un domeniu care să se dezvolte de la nord la sud, dinspre Italia spre Sicilia.

Nu încercăm să acredităm ideea că Pyrrhos s-a ghidat exclusiv după tiparele în care au acționat tiranii syrakusani, dar resursele insulei și dispariția Syrakusei ca centru de putere după moartea lui Agathokles îl determinau, probabil, să considere Sicilia drept țintă primordială a campaniei sale. La nivel ideologic, regele Epirului putea invoca o anumită continuitate cu epoca apusă a stăpânirii lui Agathokles, fiind căsătorit, timp de 5 ani, cu fiica marelui tiran, Lanassa²³. Fiul rezultat din acest mariaj, Alexandros, îl însoțea pe rege în campanie și, potrivit lui Iustinus, era destinat să stăpânească regatul sicilian pe care Pyrrhos urma să îl cucerească²⁴.

Solicitarea adresată de către tarentini de a interveni în conflictul cu Roma i-a oferit epirotului pretextul pentru declanșarea expediției vestice, însă, în același timp, a ridicat o nouă problemă a cărei rezolvare nu suporta amânare. Tarentul se afla sub presiunea armatelor romane și, în această

²¹ Cross, *Epirus* 69-72; Bickerman, *Correspondence of Pyrrhos* 137sq; Nenci, *Pirro* 121sq; idem, *Il trattato romano-cartaginese* 294sq.

²² Pentru "imperiiile" syrakusane, v. Tillyard, *Agathokles*, Cambridge 1908, J. B. Bury, *Dionysios* (cap. 5), *CAH* VI, 1927, 108-136, M. Cary, *Agathokles* (cap. 19), *CAH* VII, 1928, 617-637, K. Meister, *Agathocles* (cap. 10), *CAH* VII.1, 1984, 384-410, B. Caven, *Dionysios I*, New Haven/London 1990, D. Musti, *Storia greca. Linee di sviluppo dall'eta micenea all'eta romana*, Bari 1990, 299-306, 561-579, 772-779, E. Lévy, *Grecia în secolul V, de la Clisthenes la Socrate*, București 1999, 97-104, P. Carlier, *Secolul al IV-lea grec, până la moartea lui Alexandru*, București 1999, 155-181.

²³ Cf. Appian, *Samn.* 11.1: Sicilia îl tenta, ca moștenire a Lanassei. Mariajul a fost inaugurat în 295 a.Chr., drept zestre Lanassa primind Korkyra iar legătura s-a desfășurat în 290, când fiica tiranului s-a căsătorit cu Demetrios Poliorketes (v. Garoufalas, *Pyrrhus* 33-34, Franke, *Pyrrhus* 461); moștenirea lui Agathokles: Willeumier, *Tarente* 106, Lomas, *Western Greeks* 55, Lévy, *Pyrrhos* 262, Green, *op. cit.* 228, Scullard, *Roman World* 120, Garoufalas, *Pyrrhus* 65-67, Franke, *Pyrrhus* 474; Iustinus 18.1.3: Alexandros l-a însoțit pe tatăl său în expediția din Occident.

²⁴ Iustinus 23.3.3, repartizarea posesiunilor între cei trei fii ai lui Pyrrhos: regatul sicilian era destinat lui Alexandros, domeniul italic era rezervat lui Helenos iar Epirul lui Ptolemaios.

situație, înainte de a se ocupa de afacerile Siciliei, Pyrrhos trebuia să găsească o soluție pentru a conserva independența orașului care îl chemase stăruitor în Italia. În vara anului 280 a.Chr., înainte de prima bătălie împotriva legiunilor romane, regele se afla în căutarea celor mai rapide căi pentru a menține autonomia grecilor din sud și integritatea comunităților italice care deja aderaseră la cauza sa. Desigur, regele preconiza o campanie victorioasă realizabilă în cel mai scurt timp posibil, dar, înainte ca forța armelor să decidă, exista speranța găsirii unei soluții diplomatice, deoarece Roma mai avea un front deschis în nord, împotriva etruscilor, care puteau antrena din nou o invazie gallică spre centrul Italiei²⁵.

Observațiile de mai sus arată că, în vara anului 280 a.Chr., existau premise pentru ca Pyrrhos să facă demersuri diplomatice în vederea rezolvării pașnice a crizei din sudul Italiei.

Procedeul propus de Pyrrhos a fost, probabil, arbitrajul, manevră diplomatică standard în lumea hellenică, așa cum observa J. Bickerman²⁶. Din păcate însă, supraviețuirea scrisorilor înregistrate de Dionysios, până la mijlocul secolului II a.Chr., atunci când ar fi putut să le citească analistul C. Acilius, nu a mai putut fi demonstrată convingător de către savantul britanic. Ne putem întreba și noi, așa cum a făcut-o P. Lévêque, dacă arhiva consulului Laevinus a putut fi recuperată vreodată de către romani, având în vedere deruta în care legiunile au părăsit câmpul de bătăie de la Heraklea²⁷. Chiar dacă, totuși, corespondența a scăpat din tumultul de la Heraklea, traseul celebrelor scrisori, refăcut de J. Bickerman, de la Laevinus la Acilius și apoi din opera acestuia printre sursele lui Dionysios implică prea multe riscuri și prea puține argumente. Așa cum a propus R. Schubert, scrisorile sunt, probabil, apocrife și textul lor a fost elaborat în mintea lui Dionysios datorită fascinației exercitate asupra sa de procedeele retorice și situațiile cu un anumit grad de dramatism²⁸. Istoria regelui Pyrrhos în Italia, scrisă de autorul din Halikarnassos, ne oferă, de altfel, un alt exemplu pentru o amplificare retorică și moralizatoare a unui eveniment, anume întâlnirea și dialogul purtat între legatul roman Fabricius și regele epirot²⁹. Această convorbire se

²⁵ Contra, Lévêque, *Pyrrhos* 321: "Pyrrhos marche toutefois au combat, parce que l'idée même d'affronter les Romains l'exalte, parce que son prestige est en jeu, parce qu'il sait bien que rien de solide ne peut être établi en Italie, ni pour lui ni pour ses alliés, s'il n'a d'abord humilié la puissance romaine, si l'a fait sentir aux légions les poids de ses phalanges".

²⁶ Bickerman, *Correspondence of Pyrrhos* 136sq; cf. Nenci, *Pirro* 154sq; idem, *Il trattato romano-cartaginese* 294-295.

²⁷ Lévêque, *Pyrrhos* 319.

²⁸ Schubert, *Pyrrhus* 175sq.

²⁹ Dionysios 19.14-18.

regăsește în toate operele literare care au preluat informații din analistica romană³⁰, dar, în *Antichitățile* lui Dionysios, dialogul este, de departe, cel mai amplu, în comparație cu celelalte mențiuni. Discuția Fabricius-Pyrrhos abundă în pilde și situații cu valoare morală, menite a immortaliza virtuțile ambasadorului roman, și prin acesta, ale unui întreg popor. Pe scurt, remarcăm, în această convorbire, contrastul între libertate, ca mod de gândire specific cetățeanului și atitudinea servilă a celui care se supune voinței unui rege de la care așteaptă binefaceri. Schimbul de scrisori efectuat înainte de confruntarea de la Heraklea avea misiunea de a reda, în viziunea lui Dionysios, opoziția între moderația romanilor, dublată de curaj și spiritul justiției și aroganța regelui, exprimată în rândurile trimise de Pyrrhos consulului Laevinus³¹.

Cele două epistole au fost, în opinia noastră, inventate de Dionysios din rațiunile expuse mai sus³². Existența acestora doar în imaginația istoricului din Halikarnassos nu anulează însă tentativa lui Pyrrhos de a negocia înainte de bătălia de la Heraklea, așa cum au presupus R. Schubert și P. Lévêque³³. În fapt, acest schimb de mesaje, inventat cu deosebită ingeniozitate de către Dionysios, suprapune probabil informații despre inițiativa diplomatică a lui Pyrrhos, din vara lui 280 a.Chr., găsite în sursele care i-au stat la dispoziție³⁴.

În privința condițiilor avansate de regele Epirului, ca bază de pornire a negocierilor, nu putem decât să încercăm reconstrucții ipotetice. Plutarch și Zonaras amintesc doar faptul că au existat tratative, iar Dionysios ne-a transmis aceste negocieri într-o manieră care a sacrificat conținutul pentru frumusețea formei³⁵. Din scrisoarea adresată de Pyrrhos lui Laevinus putem însă extrage unele detalii care ar fi în măsură să indice pretențiile regelui: 1.

³⁰ Plutarch, *Pyrrhos* 20.1-5; Appian, *Samn.* 10.4; Zonaras 8.4; Eutropius 2.12.2.

³¹ Dionysios 19.10.1: Consulul Laevinus a răspuns scrisorii trimise de Pyrrhos "dojenindu-l pe acesta pentru aroganța lui și arătând spiritul superior al comunității romane".

³² Nici Thukydides, întemeietorul istoriografiei critice, nu a fost străin de procedeele oratorice; v. Thukydides 1.22.1: "Mi-a fost greu să relatez, în amănunt, cele spuse de fiecare în cuvântări, când era gata să pornească sau când se afla în război, atât cele ce am auzit eu însumi cât și cele care mi se spun din alte părți, dar le-am redat așa cum mi se părea că ar fi putut să vorbească fiecare, despre treburile care le stăteau de fiecare dată în față, în mod necesar, ținându-mă cât se poate de strâns de cuprinsul general al celor spuse în realitate".

³³ Schubert, *Pyrrhus* 175sq; Lévêque, *Pyrrhos* 319-321.

³⁴ Din păcate, este imposibil să clarificăm dacă Zonaras 8.3 a cules informația despre schimbul de scrisori din opera lui Dionysios sau a folosit altă filieră. În cazul lui Plutarch, știm cu certitudine că a cunoscut lucrarea autorului din Halikarnassos: pierderile ambilor combatanți în bătăliile de la Heraklea și Ausculum sunt raportate de Plutarch din două surse, Hieronymos și Dionysios (Heraklea: 17.4, Ausculum: 21.8-9); Wuilleumier, *Tarente* 113-114, Judeich, *Pyrrhos* 4: termenii scrisorilor pot fi negați, nu însă și negocierile.

³⁵ Plutarch, *Pyrrhos* 16.3-4; Zonaras 8.3; Dionysios 19.9-10.

Romanii trebuiau să accepte discutarea revendicărilor pe care le aveau tarentinii, samniții și lucanienii în raporturile cu Roma³⁶; 2. rezolvarea acuzațiilor reciproce trebuia făcută de către rege, care avea să joace rolul de arbitru între părțile aflate în conflict³⁷; 3. în cazul respingerii acestor propuneri, recursul la forță era inevitabil, pentru a nu permite romanilor să jefuiască cetăți hellene și teritoriile italicilor aliați cu Pyrrhos³⁸.

Tarentul avea motive solide să reclame amestecul Romei în sfera sa tradițională de influență, de pe coasta sudică a Italiei, și încălcarea controversatului tratat lacinian, act care justifica reacția violentă a grecilor în 282 a.Chr. și o făcea să pară drept măsură defensivă³⁹. Poate nu ar fi lipsit de sens să presupunem că Pyrrhos a cerut romanilor, în aceste condiții, retragerea garnizoanelor din cetățile hellene din sudul peninsulei, trimise în 282 a.Chr., și garanții pentru independența Tarentului.

În cazul lucanienilor, aceștia se aflau la primul lor contact belicos cu Roma și, probabil, nu puteau acuza decât intruziunea deranjantă a Romei în afacerile sudului, mai ales intervenția de la Thurioi, care ar fi căzut sub asediul trupelor lucaniene dacă romanii nu ar fi sprijinit-o militar. În mod

³⁶ Dionysios 19.9.2.

³⁷ Dionysios 19.9.2-3.

³⁸ Dionysios 19.9.4; angajamentul lui Pyrrhos de a-i sprijini pe romani în războaiele viitoare, dacă acceptau termenii propuși, reprezintă, probabil, o interpretare analitică proromană a contactelor diplomatice de la Heraklea (Dionysios 19.9.3-4); cf. Bickerman, *Correspondence of Pyrrhos* 237, Nenci, *Il trattato romano-cartaginese* 294-295.

³⁹ Appian, *Samn* 7.1: "Cornelius a mers într-o inspecție de-a lungul coastei Greciei Mari cu zece nave cu punte. La Tarent trăia un demagog numit Philocharis, un om cu o viață desfrânată, care, din acest motiv, era poreclit Thais. El le-a reamintit tarentinilor despre un vechi tratat prin care romanii se angajau să nu navigheze dincolo de Promontoriul Lacinium". Frank, *Pyrrhus* 641, Cross, *Epirus* 68 au datat înțelegerea în 334-331 a.Chr.; Lomas, *Western Greeks* 49: acordul poate fi plasat în 320 a.Chr., când Tarent a intervenit pentru a media între romani și samniți; pentru anii 304-303 a.Chr. au argumentat Judeich, *Pyrrhos* 2, Wuilleumier, *Tarente* 102, Lévêque, *Pyrrhos* 245; J. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, Amsterdam 1954, 20-21: anii 303-301 a.Chr. Despre incidentul care a declanșat conflictul cu Tarentul, în 282 a.Chr., v. Dionysios 19.4, Appian, *Samn*. 7.1, Florus 1.13.3-5, Cassius Dio fr.39.3, Titus Livius per.12, Orosius 4.1.1, Zonaras 8.2. Mommsen, *IR* I, 229 a presupus că flota se deplasa spre coloniile sale de pe coasta adriatică; Schubert, *Pyrrhus* 154: flota urma să întărească gruparea aristocratică din Tarent, împotriva partidei democratice; Cross, *Epirus* 68, Wuilleumier, *Tarente* 102, Lévêque, *Pyrrhos* 247: escadra a fost trimisă spre Tarent, pentru a încuraja preluarea guvernării de către partida aristocratică proromană; Frank, *Pyrrhus* 641: navele trebuiau să susțină trupele romane de la Thurioi, dar au profitat de ocazie pentru a inspecta coasta sudică a Italiei; Thiel, *op. cit.* 25: prezența flotei romane în golful tarentin era necesară pentru a menține comunicațiile cu Thurioi, căile terestre fiind blocate de lucanieni; aceeași opinie, Garoufalas, *Pyrrhus* 57.

firesc, înainte de confruntarea de la Heraklea, ei ar fi putut solicita anumite despăgubiri și o retrasare a zonelor de influență în Italia de sud.

Adunarea samniților sub stindardele lui Pyrrhos îi aducea pe aceștia, pentru a patra oară, în stare de război cu Roma. În urma precedentelor conflicte, Samnium suferise amputări teritoriale semnificative, fiind deposedat mai ales de punctele strategice ale ținutului, cum ar fi cele în care romanii fondaseră coloniile latine de la Luceria (314 a.Chr.) și Venusia (291 a.Chr.)⁴⁰. Recuperarea acestor pierderi teritoriale era vitală pentru integritatea strategică a Confederației Samnite.

În fapt, după toate probabilitățile, Pyrrhos a avansat consulului Laevinus aceleași propuneri pe care le-a prezentat, câteva luni mai târziu, Kineas, ministrul său, în cadrul negocierilor care au avut loc la Roma, conservate la Appian 10.1 într-o versiune mai credibilă decât în alte surse⁴¹: Pyrrhos era dispus să încheie pace și să întrețină relații cordiale cu Roma, dacă Republica oferea garanții pentru autonomia și libertatea grecilor din Italia și returna teritoriile capturate de la lucanieni, samniți, daunieni și bruttieni.

Paragrafele în discuție, Dionysios 19.9 și Appian 10.1 prezintă evident, diferențe, dar să nu uităm că scrisoarea lui Pyrrhos a fost elaborată printr-un artificiu oratoric, în economia căruia detaliile au contat mai puțin. În general însă, termenii celor două runde de negocieri par să fie similari. Pyrrhos a expus la Heraklea doleanțele aliaților săi, așa cum a procedat și Kineas în fața Senatului. Ar fi o naivitate să considerăm încercarea regelui de a media rezolvarea divergențelor existente între Roma, samniți, lucanieni sau tarentini drept un simplu gest filantropic. Planurile sale ambițioase făurite în legătură cu Sicilia și Italia depindeau, în bună măsură, de natura raporturilor sale cu Roma și de soarta aliaților italici. Negocierile de la Heraklea reflectă intenția lui Pyrrhos de a crea, între granițele italice ale imperiului său și posesiunile romane o zonă tampon, de amortizare, constituită dintr-o serie de state sau confederații de rangul doi, pe care să le poată domina și controla. În virtutea acestui deziderat, independența Samniumului, a Lucaniei și a Bruttiumului trebuia menținută⁴².

⁴⁰ Luceria: Titus Livius 9.26.1, Diodor 19.72.8, Velleius Paterculus 1.14.4 (datează greșit fondarea coloniei în 323); Venusia: Velleius Paterculus 1.14.6; Dionysios 18.5; pentru importanța strategică a acestor colonii, v. Salmon, *Roman Colonization under the Republic*, New York 1970, 58, 60.

⁴¹ Plutarch, *Pyrrhos* 18.1-6: ajutor pentru cucerirea Italiei în schimbul garantării siguranței Tarentului; Florus 1.1315-16, Zonaras 8.4: Pyrrhos a cerut doar pace și prietenia Romei; Eutropius 2.12.4: regele a solicitat partea Italiei pe care o cucerise deja.

⁴² După formularea inspirată a lui Mommsen, *IR* I, 233, analizând intențiile exprimate de Kineas în timpul vizitei sale la Roma, după lupta de la Heraklea. În fond, planurile regelui

Credea oare Pyrrhos, în vara anului 280 a.Chr., în posibilitatea reaşezării raporturilor de forţă în Italia, într-o structură durabilă, conform principiilor expuse mai sus? Răspunsul cel mai probabil este nu. Un aranjament cu romanii i-ar fi acordat însă timpul necesar pentru a cuceri Sicilia, de unde putea reveni în Italia, cu resurse superioare, pentru a-şi asigura aici posesiunile, în cazul în care romanii nu ar fi respectat clauzele pactului⁴³.

Pentru Roma, acceptarea condiţiilor avansate de Pyrrhos însemna, în primul rând, abandonarea celor două colonii de la Luceria şi Venusia şi, practic, renunţarea la toate avantajele obţinute cu eforturi considerabile în luptele cu samniţii, care au marcat politica externă romană la sfârşitul secolului IV şi începutul veacului III a.Chr. În al doilea rând, lanţul de confederaţii edificat în sudul Italiei, sub egida epirotului, ar fi reprezentat un adversar deosebit de periculos pentru Roma, asupra căruia Republica nu ar mai fi putut aplica procedeul care se dovedise atât de eficace în multe situaţii: *divide et impera*⁴⁴. Aceste multiple raţiuni l-au determinat pe Laevinus să respingă setul de condiţii avansat de regele epirot, în ajunul bătăliei de la Heraklea.

Galaţi

erau identice şi înainte de prima confruntare militară cu legiunile romane; Franke, *Pyrrhus* 468: Laevinus a respins arbitrajul regelui, pentru că deciziile acestuia nu puteau fi favorabile Romei.

⁴³ Franke, *Pyrrhus* 474, remarcă rolul crucial atribuit Siciliei în planurile regelui: "Possession of this immensely rich and fertile island, whose wealth was symbolized by the Greek goddess Demeter, would doubtless put him in a far better position than before to play a decisive role in the political life of the hellenistic states. At the same time, it opened the possibility of pursuing the war against Rome on quite a different basis"; Garoufalas, *Pyrrhus* 100: sudul Italiei nu putea fi controlat fără posesia Siciliei.

⁴⁴ Potrivit exprimării lui M. Lefkowitz, *Pyrrhus' Negotiations with the Romans, 280-278 B.C.*, Harvard Studies in Classical Philology, 64 (1959) 159.